

עורב

(פרק מתוך רומאן)

עלי שכטמן

ל אחר מכן, כבר לאחר מסירת התינוק לידי אשת האיכר, כבר לאחר שהעבירו אותה מהחדר ההוא בו פגע הפגז והסיר פינה מן הבניין — ליל השנה החדשה הפראי והמופקר, הפלאי המוכה אור ירח, נחנק בעשן השחור של הדלקות, במיח הראשים השסועים, בצלילי ה"אינטרנאציונל" והפעמונים המתנועעים בקדחתנות — שוכבת היא שם, שפרה, בחדר הניתוח, כשבגרונה הזעקה החנוקה, אך בחיוך קל של ניצחון על שפתיה הלבנות והתפוחות: בכל זאת ניצחה, התגברה, הלכה את דרכה עד סוף...

חדר הניתוח גדוש עד אפס מקום בפצועים, ביהודים מוכים ומשחתיים, זקן וצעיר, ותינוקות מן העריסה — תוצאת הפרעות שנמשכות בעיר זה היום השלישי. על שולחן הניתוחים, מתחת לשתי מנורות גפס, שוכב חצי-עירום, דקור מסכינים, העגלון הזקן אשמדאי, זה אשר ביצול עגלתו, וכשהוא רוכב על סוסו הלבן והרוז, הניס בהצליפו על ימין ועל שמאל את האספסוף שהתקבץ מן הכפרים, גולו, שדדו והעמיסו רכוש יהודי על מוחלותיהם, ותוך כדי כך גם עזרו לחטוף ולמסור לידי האטאמאנים* והבאטקות** — אלה הלוחמים של אמא אוקראינה העצמאית — את היהודים הפצועים: את בעלי-העגלות ואת הקצבים, את הנפחים והנגרים, שביצולים ובמוטות ברזל, ברובים ספורים ואקדחים, ניסו לחסום את הדרך ולהגן על הרחוב והסימטה היהודיים מפני הרוצחים, מפני האספסוף העירוני, מפני המון העם הכפרי; מול עדרים אלה עוד אפשר היה לעמוד מנגד, לעצורם ולפורם. אך כאן, מול החיילים המוסתים, החמושים הנסוגים? ואם הם, הנחטפים האלה, יהודי ה"סמו-אוכרנה" (התגנה העצמית), הפצועים קשה, היו נופלים לידיהם של אנשי פטליורה**, היו קושרים להם את הידיים ואת הרגליים, סותמים להם את הפה, אבל לא הפשיטום, לא הסירו מהם כלום, אף לא חלצו מהם את המגפיים הטובים ביותר, לא שלפו להם אפילו את השעונים מכיסי החזייה; כאן כבר נעשה הכל מאדיקות, לשם-שמיים, למען קדושת הצלב. את היהודים הפצועים קשה השכיבו על מזחלת פתוחה בשורות, כהניח

* הכוונה לכנופיות אוקראיניות שפרעו ביהודים.

** ממנהיגי האוקראינים שנלחמו בשלטון הסובייטי בתקופת מלחמת האזרחים ברוסיה, ב-1917—1921.

לשמוע אינה יכולה עוד את אלה המפורים דינרי זהב נוצצים — כדי לסנוור את העיניים וקשים — כדי לשבר בהן את השיניים.

נפשה סולדת מיפי הדיבור של הלשונות הלטושות והמסוגגות, של מקבצי המילים וגורפי המילים. לא למילים זקוקים הם, כי אם למעשים! לשאת אינה יכולה עוד אותו סבל אנושי, אותו אסון לאומי גדול, שדווקא עתה, לאחר בוא המהפכה המיוחלת והמתגשמת שנועדה להביא ישועה ליהודים — לא השתנה כלום בארץ הרשע, בארץ הפראות. להיפך: גל שינאה ואכזריות חדש וגדול עוד יותר עובר על העם היהודי.

כאן, בשעה שהיא מאחה את פצעיו של אשמדאי הזקן הקרוב לה כקרוב אביה, יצחק, או כרודה ליבה, קרוב לה כקרוב היער או כטל שבכוסתנים הממלא את הפירות עסיס וטעם; הוא, אשמדאי, הלא גידל את אחיה, את עקיבא. היכן הוא עתה, עקיבא, שנשר מעל עגלת הקסמים שלו ולא הגיע לשם, לאותה ארץ בעלת טוסי הזהב? הוא השליך מעליו אפילו את כינורו — אפשר עוד לנגן על יגון, אולם על דם?! — ולקח רובה בידו. הלא הוא אחד מראשי "ההגנה העצמית" בעיר! היכן הוא עתה אחיה וידידה? האם גם הוא נפל פצוע לידי ההיידמקים והם השליכתו כבול לדנייפר מבעד לחור שעשו בקרח? הלא הוא, האשמדאי הזקן, היה זה שהוליך אותה או, על פני היער של תחילת חורף לסקוד את קבר אהובה — דניאל — שאמר לה שם, ליד בית-המרוח הישן, מתחת לצמרת עץ האגס הענף, שוב ובפעם האחרונה: סבור הייתי שתהיי לי לשיר-חיי היפה... — לא, היא לא נעשתה שיר לאף אחד. ואשה שאינה נעשית לשיר בנשמת מישהו היא כמו רוח בערבה הנושא ענני אבק... ואילו לו, לדוקטור רמו, היא נעשתה לקללה מרה. בגללה הלא אין לו חיים עם ילנה. היא, ילנה, באה אפילו לא מכבר אליה, ללא גאוותה הנשית והתפארותה — והתחננה חרישית:

— "סעי מכאן. לבל יראה אותך לפחות לבגד עיניו. אני מפצירה בך לעשות זאת ולו למען הילדה... אניוטה אהבת אותו מאוד."

כאן, כשעל גופו המתכווץ של אשמדאי מרצדת, מבעד לחלונות, השתקפות עשן הלהבות השחור והיא שומעת, בתוך זעקות השבר שליד הדנייפר גם את אלה של רואן, שם גוררים יהודים לכנסייה ואלה שלא רוצים להמיר את דתם נהרגים בהם במקום. היא שומעת, איווה, בזעקות השבר כאן, ליד נהר הדנייפר גם את הזעקות שעל נהר הריינוס, מקום בו קלגסי ישור עורכים את סעודתם... בתוך הזעקות כאן, ליד הדנייפר, שומעת היא את קולות וורמס ושפירא, מקומות בהם יהודים שמו קץ לחייהם ואמהות טרפו בכפם את ילדיהם. היא שומעת, איווה, בזעקות-השבר כאן, ליד הדנייפר, את קולות מגנצה וקולוניה, שם קופצים לתוך הריינוס כשקריאת "שמע ישראל" על השפתיים. באווניה מהדהדות זעקות השבר של

יהודי גמירוב ואומן... וכאן, כשקצות בלונות רגליה דוקרות וצורבות אותה בשל עמידתה במשך שלוש יממות תמימות ליד שולחן הניתוחים והיא אינה יכולה עוד: היא אפילו מרשה לדוקטור רמו להושיב אותה על כיסא — הוא יסיים כבר בעצמו את הטיפול באשמדאי; כאן, בשעה שהיא יושבת ככה, ידיה תלויות ברפיון, ראשה שמוט והיא חשה כיצד להבות האש השחורות חודרות מבעד לעיניה העצומות — נכנס הוא, הישיש, פרופסור אפרת ובאותה שלושה של אדם שמאחוריו חיים מלאי עניין, עבר בכל מקום, על פני כל חמש הבישות, וכבר ראה הכול ועל הכול חשב והסיק את מסקנותיו, ונסיונות מרים פקדו אותו, רצה אפילו פעם להתערב במהלך החיים, לשנות, להזיז, להרוס,

קורות עץ, שורה על גבי שורה, הובילו אותם לדנייפר ושם, בעשותם את אות הצלב, השליכו — דרך חור צר שהבקיעו בקרח — הראש למטה, אל מתחת לקרח, לתוך המים.

ושם, על שולחן הניתוחים, במקום שם שני הרופאים איווה ורמו היו עסוקים עם האשמדאי — אבר שלם לא נשאר בגופו ומלבד זאת גם אין בנמצא רפואה או תרופה כלשהי כדי להקל ולהשתיק את כאביו. אולם הגה אין לשמוע מפי הזקן.

— "צעק, ר' לייזר" — מתחננת אצלו איווה. "צעק, הוצא בצעקה את כאבך!"

— "האדי נו" (עזבי!) ממצמץ הוא בייתר שאת בעיניו, משפיל עמוק יותר את גביניו, כאילו הוטל עליהם למנוע ממנו סבל גדול עוד יותר, ומתרומם על מרפקיו. — "האדי נו. בשביל מי ואל מי לצעוק? באוונכם? האדי נו (עזבי!)... גם כך אתם שומעים את צעקתי, אז מה?"

— איליא איליטש — פונה היא בכעס אל ד"ר רמו — אתה שומע? אתה הרי נוסע לקונגרסים, נושא שם נאומים נלהבים, כולם מדברים שם בלהט, בהתלהבות...

הוא רוצה להשיב, אך היא, כבר סחוטה לגמרי, אינה מסוגלת עוד להבין בשכל הישר את דבריו של דוקטור רמו, הדברים כבר אינם מגיעים לתודעתה, הם נושרים עכשיו עליה — כל הדיבורים האלה שלו — כגשם על גג עשוי פח. היטב עוד זוכרת היא אותו ערב, לאחר נטישתה את משפחת לנדה, שעה שנקלעה לבית אפרת. מסביבה — אור חגיגי, פרחים והנשים המגונדרות והמקושטות הנמנעות מלהיתקל בה ומעופות לעברה מבטי-זילול.

היא, איווה, לא רק שאין לה גג לחייה — היא נשארה גם ללא קורת גג לראשה. בכל העולם הגדול אין לה לאן לפנות — וצוקה קרה ואפורה חולפת לה בעמד השירדה. בית — מצוקה היא מבחינה בו, בזה שחיור אחריה שנים על פתאום נפל לרגליה... רואה היא את הדוקטור רמו היוצא מכניסה צדדית ושמחה קופצת עליה. היא מושיטה לקראתו את שתי זרועותיה. הוא נישאר עומד נבוך על מקומו, ואילו ידיה נישארות תלויות באוויר. כל זה ארך שניות ספורות בלבד, אך לה זה הספיק. שניות מועטות אלה השליכו אותה או, באותו ערב, לזרועותיו של אדריאן שדמה כל-כך לדניאל...

לנפץ כבלי ירושה, להשליכם לאשפה ולבנות ולהאיר הכול מחדש; לא ידע די בדיפתו אחר הכבוד וכמה שהשיג היה לו מעט מדי, רצה ששמו יתפרסם תמיד ובכל מקום, אולם רק לעת זיקנה, כששיבה זרקה בשערותיו למד, ולאחר זמן רב ועמל עוד יותר גדול, התרגל לקבל הכול בקרירות ובשכלתנות, לא הרשה לרגש להשתלט עליו וכמו הטבע עצמו — זה אמר היקום הגדול — להסתכל באדישות איך יצירותיו הניפלאות נחרבות ונהרסות; ניגש עתה פרופסור אפרת הישיש לשולחן הניתוחים וכמסיה לתומו וכאילו לאף אחד, כמעין משולח, הודיע:

— "הם שניהם כבר אינם — לא ילגה ולא אניוטה."
דבריו כאילו נוסכים שיתוק על איווה, היא אפילו אינה מסוגלת לפקוח את עיניה — ואילו הוא, הדוקטור רמו, נישאר כמקודם רכון על גבי אשמדאי, רק את פניו הוא מגביה, לבובן בשונה ועיניו שמאחורי משקפי המצבט, אדומות כגחלים בוערות על השלג. ואפרת הישיש, ממשך לדבר בשלוותו הקודמת:

— "שתיהן ניגנו פסנתר בארבע ידיים. בוודאי הרקוויאם של מוצארט. הלא כל יום לפנות ערב היתה מנגנת את הרקוויאם. התפרצו ההידמקים, את אניוטה השכיבו בתוך הפסנתר הפתוח. סגרו את המכסה והשליכו את הפסנתר החוצה מבעד למרפסת. גם את ילגה מצאו הרוגה. על המדרגות. גורלו של אדם מלווה אותו מן העריסה. יחידים משחקים את טרגדיית-העולם. — ופתאום וללא מעבר הוא פונה לאיווה: שם היא שוכבת, סופיה סבלייבנה. היא התחפשה לצוענייה.

— "איוו סופיה סבלייבנה?"
— "אשתו השניה של אלכסנדר לאנדה. היא, כמדומני, קרובת משפחה שלך?"

בשמעה את שמה של שפרה קופצת איווה מעל כיסאה, אינה חשה עוד את הדקירות ואת הצריבות בבהונות רגליה. נרגשת עד מאוד, כאילו חשה בכל אבריה, שוק עתה קרב ובא האסון הגדול... — מאוחר יותר לא תדע להסביר זאת — על אף שאינה יודעת מאומה על קורותיה של שפרה, היא נסערת ומוזעזעת.

לא לאורם של שתי מגורות הנפט תחת התקרה, אור הנופל לתוך הערפל הירקרק, למקום בו פני כולם מתמוגגים ונמחקים; פה, בחשכה, רואים רק ידיים חשופות ארוכות באופן משונה המתנועעות טרופות-קללות בתוך האוויר הסמיך והמצחין — אלא לצילו האדום-כדם המגיע מבעד לחלון גם הנה — ליד המיטה — היא ראתה את שפרה. מבעד לאותו צל אדום-כדם מסתכלות עליה אותן העיניים הגדולות, עיני דוד שמריהו, המלאות תמיד אמונה ויאוש כאחד.

בראותה כאן את שפרה שאמרה לה פעם, אכן — בפארק הזה ממש, בכרעה ברך לפנייה בשלג: "שתינו נחל אכזבה בחיים". והלא דבריה מתאמתים — נכדו של הפרופסור, אדריאן-דניאל זה, הלא הפך לאסונה לכל ימי חייה, מעולם כבר לא יכלה לתקן ולטשטש אסון זה. כאילו אותה, את איווה, לכל חייה. בראותה כאן את שפרה, ועוד בטרם תדע כיצד ועקב איוו מחלה הגיעה הנה ולשם מה היתה צריכה להתחפש לצוענייה? רק גבה של איווה התגבן כאצל יצחק בויאר, בהתבשרה על גזרה חדשה, והיא ניצבה לפני מיטתה של שפרה שעמדה במעבר ממש, כאחת המתבשרת בשורה חדשה ואיומה. דווקא אתה, עם בתה של הדודה ליבה, כמו גם אתו, עם הדוד אבוש, לא רצתה, חששה בשנים האחרונות להיפגש. שניהם, הן אבוש והן שפרה, אף-על-פי שהאחד מאהבה ואילו השנייה משינאה, הם רואי שחורות ומבשרי כיליון.

בפעם האחרונה נפגשה עמה באותם הימים כשרדפו את יהודי גאליציה, ליטא ובוקובינה כבוגדים וכמרגלים, הרסו

ושרפו את בתיהם ובצידי הרכים, על העצים, תלויים היו יהודים יחפים, בעלי זקנים לבנים, לבושים בטלית-קטן... באותם הימים עת שמריהו שלח למלחמה ושם פגש בה בשפרה — הוא עמד על המשמר עם רובה ביד — את בתו, כשהיא רוקדת, בשעת גזרה כזאת, במפקדה עם צוררי ישראל קנאים — התפרץ לשם מוזעזע, הרובה בידו, נכנס לתוך המעגל הרוקד ונישאר עומד מול בתו בעיניו הגדולות המלאות דמעות. שאל אותה הגבר, הגנרל:

— "את מכירה את החייל הזה?"
משכה שפרה את כתפיה בתמיהה, הביטה בחיך מרושע לתוך עיני אבא והשיבה:
— "לא!"

יותר מאוחר, כעבור מספר שבועות, כבר לאחר מותו של שמריהו — הגיעה לפתע שפרה — ולפי שם המשפחה של בעלה הנוכחי, הגנרל, כבר טרובצקאיה סופיה סבלייבנה — במכונית לבית-החולים הצבאי בו היא, איווה עבדה ואברהם, בנו של יצחק, שכב בו פצוע קשה; לבושה בפרווה מהודרת — נכנסה; בריאה, יפה, רעננה, בעיניה — שחצנות ושמחה לאיד — ראשית התחילה לחלק לחיילים הפצועים דברי מתיקה וממחטות, נייר ועפרונות, מחורקה וטבק מקטרות וכן הקשיבה לכמה דרישות ומשאלות. אפילו רשמה אחדות מצאה כפנסקה, ותוך כדי כך תלפפה גם אתה, עם איווה, כרופאה, כמה מילים — שאלה למה נזקק בית-החולים הצבאי; אולם לא ציפתה כלל לתשובה ומהר, כאילו ניתרה מעליה כל המשאלות והדרישות, ניגשה למיטתו של אברהם, ישבה בשולי המיטה ובסקרנות שאינה יודעת גבול תחלה לחקור ולשאול על אודות מותו של אביה. וכשאברהם סיפר לה על גסיסתו של שמריהו בשדה הקרב וכיצד צעק כל הומן: משיח... ליבה... דניאלקה... שפרה — קמה היא, שפרה, כאילו נרגעה, הניחה צרור קטן תחת כרו של אברהם וביקשה שהוא, אברהם, כשישוב הביתה, ימסור לאמה: שהיא רוצה לקנות בשבילה בעיר בית ושהיא רוצה לעזור לה לגדל את הילדים. ולאיווה — כאילו גם למענה הגיעה הנה — אמרה בקולה הרך והלטפני:

— "יגדלו-נא האחים והאחיות כבני-אדם בין אנשים ולא כיהודים בין גויים..."

וכאן, בראותה אותה, את שפרה, בצל האדום-כדם של השריפות, בתוך הזעקות, שעדיין לא השתקפו, הבאות מאחורי הגבעות ליד הדנייפר — בשום אופן אינה יכולה לתפוס על-אף כוח דמיונה וראייתה המפוכחת — מה היא חובקת שם, שפרה, בשתי ידיה, בחיקה. אולם מן המיטות הסמוכות היא שומעת:

— "דוקטור היא חובקת את תינוקה המת."

— "איך להוציא אותו מידיה."

— "מי יוכל להישבע שגולד מת?"

— "מה? את רוצה לומר שהיא בעצמה חנקה אותו?"

— "כלום איני רוצה לומר. אך לחשוב ש..."

— "לא! אילו חנקה אותו כמו ידיה, היתה מוסרת אותו ללא דחוי."

— "וואי, וואי, מחטא כזה רוצים להיפטר חיש מהר."
מדיבורים אלה מתברר כבר לאיווה מה קרה לה לשפרה ובאיווה מצב היא מצויה. היא נקלעה הנה כשהיא מעוברת, כבר ללא גנרל, בודדה, מתחפשת לצוענייה, תחת שם בדוי, וילדה כאן את תינוקה המת. נתקפה איווה חמלה גדולה על בתה של הדודה ליבה. היא רואה לפנייה את החדה ליבה עצמה, התמירה, היפה, המלאה רוח חיים ועדיניות אביבית, כשבעיניה משתקפת עליוות נעורים המסוגלת לגבור על כל הכאבים וגם למצוא ניחומים לאחרים; אותה דודה ליבה שאינה כורעת תחת שום גזרה אלא מאירה את כל הצרות בחיך של אהבה ואמונה בחיים, על-אף שבאותו חיך ישנו עצב גדול והיא בוכה בחשאי כדי שהלב לא יטבע בדמעות...

רוצה איווה ליטול משפרה את התינוק, אך זו אינה נותנת. הדופק של שפרה הולם בהפסקות, וכאילו מרחוק בא, מעולם אחר. היא הולכת למות, שפרה. וגם זה, שבתה של דודה ליבה עומדת למות לנגד עיניה והיא, איווה, אינה יכולה כאן לעזור ובעיקר — מהליכתה למות כשהתינוק המת בחיקה — כבר אינה יכולה, איווה, להתאפק:

— "שפרה", היא גוחנת עליו, "האם תכיריני?"

— "כן, קראתי לך."

— "תני לי את התינוק!"

— "את תינוקי כבר נתתי... כבר ב'ת-תי'."

— "לא שפרה, התינוק אצלך..."

— "התינוק המת הזה... אינו שלי... לא שלי... הילד שלי... זהו... נתתי לאמנו... של הילד המת..."

— "שפרה", גוחנת היא עליה מוזעזעת, "שפרה, למה עשית זאת?"

— "הרני הולכת למות... ידעתי... שאמות..."

— "אמך היתה לוקחת את התינוק... אני, אני הייתי לוקחת..."

— "אתם שומעים... את זעקות השבר?"

— "הן כבר דרעכות... האדומים נכנסים העירה. אך מה לזה ולילד?"

— "אינני רוצה... את שומעת אותי? אינני... רוצה... שילדי... שנכדיי... יידצחו... ייוקו לאש... אני. הולכת בדרכי... עד תום..."

● מיידש : משה יונגמן

עלי שכתמו, סופר-עולה מברית המועצות. ספרו "ערב" שהופיע בהוצאת י.ל. פרץ, תורגם לעברית ע"י צבי ארד בשם "טרם". מקורו היידי ראה אור בכתבי-העת בברית המועצות: "סאוועטיש היימלאנד". עתה הוא שוקד על חמשך תצירה.

אברהם סוצקבי, מחשובי המשוררים בשפת יידיש. משורר שהציב כשירתו גלעד לשואה. עורכו ומייסדו של כתב העת "זי גאלדענע קייט". שיריו "כימורורד", לקוח מספרו "פידלרויז".

ח. לייבוויק, מגדולי המשוררים בלשון יידיש. שירי סיביר והפואמות "הגולם" ו"חלום הגולם", היקנו לו מקום מרכזי בספרות יידיש.

אריה שמרי, מראשוני המשוררים הכותבים יידיש ב-ישראל. חבר קיבוץ עין שטר. שירו המופיע כאן הוא מקובץ שיריו החולך ומתרגם לעברית והשתיד להופיע בקרוב.

י.ח. בילצקי. משורר ומסאי. מרצה לספרות יידיש באר-ניברסיטת ת"א.